

Nr 99.

Ankom till Riksdagens kansli den 17 maj 1912 kl. 4 e. m.

Utlåtande, i anledning af väckta motioner om åvägabringande af utredning rörande på rekognitionsskogar och under bruk skatteköpta hemman bosatta åboars rättigheter m. m.

(2:a Afd.)

I två likalydande, till jordbruksutskottets förberedande behandling hänvisade motioner nr 77 i Första kammaren af herr *Carl Gustaf Ekman* m. fl. och nr 203 i Andra kammaren af herr *Ericsson* i Vallsta m. fl. har hemställts, att Riksdagen måtte besluta hos Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes föranstalta om en utredning rörande på rekognitionsskogar och under bruk skatteköpta hemman bosatta åboars rättigheter och till Riksdagen göra de framställningar, hvartill utredningen föranleder.

Till stöd härför har anförts:

»Under en följd af år hafva från åboar på rekognitionsskogar och under bruk skatteköpta hemman talrika klagomål låtit sig afhöra beträffande dessa åboars förluster af rättigheten att besitta sina lägenheter. Erinras kan exempelvis om den petition, som år 1909 i detta afseende inlämnades till regeringen af icke mindre än 4,582 personer. Frågan gjordes också samma år till föremål för motion i Riksdagen. Andra kammarens tillfälliga utskott nr 4, som i ärendet lämnade en längre redogörelse, tillstyrkte också en af Kungl. Maj:t anordnad utredning, hvilket förslag emellertid föll på Första kammarens beslut om afslag.

Nämnda klagomål visa emellertid icke tendens att aftaga. Därtill äro de säkerligen också alltför berättigade. Under innevarande år har ett möte i Ockelbo, besökt af 200 personer, genom ett enhälligt fattadt

beslut uppfordrat ortens riksdagsmän att vid årets riksdag frambära dessa åboars bekymmer och önskingar om rättelse. Säkert är, att deras begäran är värd beaktande. I en af herr R. Karlsson i Fjäl m. fl. vid denna riksdag inlämnad motion påyrkas, att hjälp måtte på det sätt från det allmännas sida åstadkommas, att anslag lämnas vissa åboar för att sätta dem i stånd att å rättslig väg få sina anspråk pröfvade. Då vi emellertid icke äro öfvertygade om att detta sätt att lämna understöd är det mest lämpliga eller då det åtminstone synes oss kunna ifrågasättas, huruvida det är det enda sättet, ha vi trott oss böra framföra yrkandet om en utredning af frågan, hvilket yrkande då torde få komma under pröfning jämsides med den omnämnda motionen.»

I sammanhang härmed har utskottet till behandling förehaft den i förenämnda motioner omförmälda, af herr *Karlsson* i Fjäl m. fl. inom Andra kammaren väckta, till jordbruksutskottet jämväl hänvisade motionen, nr 194, däri hemställts, att Riksdagen ville ställa något lämpligt belopp till Kungl. Maj:ts förfogande för att förhjälpa åbor, som skilts från sin åborätt till under bruk skatteköpta hemman, att återinsättas eventuellt genom rättegång i åborätten, eller, om detta ej kan bifallas, hos Kungl. Maj:t begära utredning och förslag i ämnet till nästa Riksdag.

Till stöd för denna framställning har anförts:

»Som bekant pågår inom kammarkollegium en omfattande utredning rörande kronans jorrdonationer till industrien och däribland äfven s. k. under bruk skatteköpta hemman och torp. Denna undersökning kan dock ej afse annat än en undersökning, huruvida dylika egendomar böra anses förverkade till kronan samt huruvida åbor numera finnas eller icke; hvarjämte kammarkollegium gifvetvis har att inkomma med förslag till erforderlig ny lagstiftning för afhjälpan af ohjälpliga missförhållanden.

Där egendomen ej blifvit förverkad, men åbon, såsom i en myckenhet fall är händelsen, blifvit bortdrifven, anses kronan icke äga att föra någon talan för den bortdrifnas återinsättande i åborätten. Det blir åbons ensak att tillvarataga sin rätt och anlita domstolarnas bistånd.

Nu är det emellertid så, att detta är en sak, som dessa åbor på intet sätt rå med. Utredning måste äga rum ur gamla urkunder, hvilket jämte hela processens anläggande ej kan ske utan hänvändelse till dyrbar advokathjälp, om sådan öfver hufvud står att finna för ett ändamål sådant som detta. Det synes med fog kunna göras gällande, att kronan där bör träda fram och förhjälpa sina gamla åbor till deras rätt. En särskild upp-

fordran därtill ligger också däri, att, då kronan skattesålde egendomarne under bruken, kronan dock förbehöll åbon att få »sitta odrifven».

För detta ändamål borde således kronan åta sig de bortdrifnas sak samt Riksdagen anslå medel därtill. Närmare föreskrifter och villkor här böra naturligtvis uppgöras och därvid äfven öfvervägas i hvad mån omkostnaderna, därest bruksägaren ej ålägges att betala dem, skola af åbon återgäldas. Denna sak är gifvetvis brådiskande, dels rent personligt för en hel del åbor, särskildt för dem, som sitta kvar på betungande arrendekontrakt, som blifvit dem aflockade, och dels därför att bruksägarna, enligt hvad är bekant söka locka åborna att formligt sälja åborätten till dem. Bruksägarna ha tyvärr en laglig befogenhet enligt 1878 och 1881 års författningar att inköpa åborätten.

På sista tiden har, såsom känt är, äfven en stark oponion bland åborna börjat göra sig gällande för deras återinsättande i åborätten och i sin maktlöshet vända de sig med sina kraf om hjälp helt naturligt till statsmakten.»

Med anledning af de uti ifrågavarande motioner lämnade uppgifter har utskottet i den ordning, som föreskrifves i 46 § riksdagsordningen, begärt uppgift från kammarkollegium bland annat å antalet af de på rekognitionsskogarna och de under bruken skatteköpta hemmanen bosatta åbor samt dessa åbors rättigheter.

Utskottet.

I anledning häraf har till utskottet från kollegium i detta afseende inkommit följande yttrande:

I skrifvelse till Kungl. Maj:t den 21 nästlidne februari har ni anhållit om uppgifter dels å antalet af de på rekognitionsskogarna och de under bruken skatteköpta hemmanen bosatta åbor samt dessa åbors rättigheter, *dels ock* — — — — —

Sedan Kungl. Maj:t den 23 i nämnda månad anbefallt kungl. kammarkollegium att meddela och till eder öfverlämna upplysningar uti ifrågavarande afseenden, får kungl. kollegium till fullgörande häraf anföra följande.

A. I fråga om antalet af de på rekognitionsskogarna och de under bruken skatteköpta hemmanen bosatta åbor samt dessa åbors rättigheter.

Hvad först angår rekognitionsskogarna eller, närmare bestämdt, rekognitionsskogshemmanen, torde å dem icke finnas några egentliga åbor, för så vidt till sådana ej skola hänföras innehafvare af gamla stubbe- och röjselrättslägenheter, som icke varit föremål för skatteköp.

»Enligt vissa äldre författningar skulle de, hvilka å kronans skogar upptogo och röjde lägenheter, äga att innehafva dessa under ständig besittningsrätt, så länge innehafvarna fullgjorde föreskrifna skyldigheter. Dylika så kallade stubbe- och röjselrättshemman synas i bergslagen hafva betraktats såsom ett slags skattehemman, hvarå fastebref kunde erhållas. Genom kungl. resolutionen på allmogens

besvär den 17 september 1723, § 77, förklarades emellertid, att de uti bergslagen uppå stubbe- och röjningsrätt utfallna gamla lagmans- eller häradsfastebref icke förmådde tillägna åbon skattemannarätt på hemmanet, »som väl är krono, men bergsmannen igenom kongl. förordningar arfvinge efter arfvinge får besitta, äfvensom någon skattebonde, så länge han och de bergsbruket vidmakthålla och till kronan riktigt utgöra hyad där af utgå bör.»

I kungl. kungörelsen angående användandet af de till bergverken och bruken upplåtna rekognitionsskogar den 4 februari 1811 förekommer stadgandet, att de odlingslägenheter, på hvilka odlaren hade stubbe- eller röjseirätt, skulle därvid ovägerligen bibehållas samt bekomma åt sig anslagen under bolbyarätt den för deras behof nödiga skogstillgång. Med afseende härå innehåller nämnda kungörelse vidare den bestämmelsen, att, därest sådana lägenheter å någon rekognitionsskog funnes, och deras område ej redan vore bestämdt, detsamma komme att, innan undersökningen om brukets behof af skog företoges, af landtmätaren, med kronofogde och nämnd i bruksägarens och odlarens närvaro samt på den senares bekostnad föreslås och utstakas och sedan af Konungens befallningshafvande fastställas. Sålunda utstakade stubbe- och röjseirättslägenheter torde sedermera i allmänhet hafva af innehafvarna skatteköpts.

I hvad mån oförmälda stadganden i 1811 års kungörelse blifvit iakttagna och följda vid regleringen af rekognitionsskogarna, kan ej nu uppgifvas och lärers endast genom en ingående undersökning af ditbörande handlingar och kartor kunna utrönas. Det är ju möjligt att en dylik undersökning skulle kunna gifva till resultat, att å de till hemman under bergverken och bruken indelade rekognitionsskogarna finnas lägenheter, hvilka vid tiden för nämnda reglering innehafvs med stubbe- och röjseirätt men icke blifvit därvid bibehållna. Sedan nyssnämnda skogar numera blifvit skattlagda och, på ett undantag när, försålda till skatte, lär emellertid frågan, huruvida stubbe- och röjseirätt till därå befintliga lägenheter, skall anses förefinnas, vara af beskaffenhet att tillhöra domstols pröfning och afgörande i hvarje särskildt fall, då påståande därom af vederbörande väckes.

I en hos Kungl. Maj:t nyligen gjord ansökning hafva 44 personer, enligt uppgift rättsinnehafvare och afkomlingar af åbor på rekognitionsskogar inom Gäfleborgs län, anhållit om uppdrag för kammaradvokatfiskalämbetet att begära resning i 20 af Kungl. Maj:t genom domar den 8 juni 1897 afgjorda mål mellan nämnda advokatfiskalsämbete å kronans vägnar, å ena, samt åtskilliga bruksägare, å andra sidan, i syfte att kronans talan om återvinning af vissa rekognitionshemman, hvilken talan genom berörda domar ogillats, måtte ånyo varda pröfvad och sökandena därigenom beredas möjlighet att blifva återinsatta i besittningsrätten till sina af ålder å kronans mark uppodlade, å berörda hemman belägna torp, hvilka af bruksägarna beröfvats dem. Nämnda framställning har för utlåtande remitterats till kungl. kollegium och är för närvarande beroende på advokatfiskalsämbetets yttrande.

Enligt en år 1894 upprättad, i kammaradvokatfiskalskontorets registratur inbunden förteckning å skatteköpta rekognitionsskogshemman utgör antalet dylika hemman omkring 300.»

Beträffande därefter åborna å de under bruken skatteköpta hemmanen är

kungl. kollegium icke i tillfälle att lämna uppgift å antalet af dessa åbor. Säsom kungl. kollegium i ett den 5 maj 1911 till Kungl. Maj:t afgifvet utlåtande angående af kronan till industriens understöd upplåtna egendomar meddelat, har inom kungl. kollegium numera upprättats specifik förteckning, upptagande de hemman och lägenheter, som till brukens drift och understöd blifvit af kronan från och med den 20 mars 1701 under skattetitel upplåtna, hvilken förteckning upptager dylika egendomar till ett antal af omkring 800 hemman, mestadels brutna skattetäl, samt ett icke ringa antal lägenheter. Någon liknande förteckning föreligger icke beträffande å dessa hemman befintliga åbor; och då kollegium saknar material för uppgörande af en dylik förteckning, skulle således för vinnande af utredning härutinnan blifva nödigt anställa undersökningar genom ortsmyndigheterna i de särskilda länen, inom hvilka hemmanen äro belägna. En dylik undersökning skulle emellertid kräfva ojämförligt längre tid än den som stått till kungl. kollegii förfogande för afgifvande af detta yttrande.

För klargörande af frågan, hvilka rättigheter tillkomma åborna å de under brukens skatteköpta hemman, tillåter sig kungl. kollegium till en början åberopa följande af kungl. kollegium i ett den 23 november 1876 till Kungl. Maj:t afgifvet utlåtande, angående rätt till försäljning af åbo- och skatterätt till dylika hemman, gjorda uttalande:

»Sedan genom kongl. brefvet den 20 mars 1701 blifvit förordnad, att kronans jorðar, rusthåll och augmentshemman finge till skatte försälas, dock med undantag för alla boställen, äfvensom de lägenheter uti bergslagen eller andra orter, hvilka det för särdeles skäl och omständigheter funnes betänkligt att för-
yttra, och kammarkollegium i sammanhang därmed erhållit befallning att öfver skatterättigheters försäljande sluta och handla till det värde, som görligast kunde stå att erhålla, hvarvid borde iakttagas, att åboen var närmast att köpa sitt åboende hemman, när han ville gifva hvad en annan bjöd, förordnades dels genom kongl. brefvet den 17 september samma år att kammar- och bergs-kollegierna skulle noga tillse, att under den förunnade tillåtelsen att köpa krono till skatte inga sådana lägenheter från kronans eller andra bruk finge abalieneras, hvaraf de till sin konservation hade nödige och oundgängliga kol och ved, dels ock genom kongl. brefvet den 13 januari 1707, bland annat, att om åbo å kronohemman i ort, där bergsbruk voro belägna, ej skulle vilja eller förmå tillhandla sig skatterätten till hemmanet, egaren af det bergsbruk, som tillföre betjänat sig af samma hemmans skog eller kolning, skulle vara närmast att tillösa sig jordäganderätten däraf. Äfven i kongl. förordningen angående skatteköp den 19 september 1723, — enligt hvilken med undantag för det fall att augmentshemman vore för rusthållsstammen omistligt, åbon hade företrädesrätt till skatteköp af sitt åboende hemman mot erläggande af en genom värdering bestämd och beloppet af sex års räntor icke understigande löseskilling, och först om åboen ej ville eller kunde hemmanet köpa, detsamma, då begäran därom af annan person framställdes, finge efter föregången värdering, hvarvid pröfvats, om åboen vore berättigad att njuta af köparen någon öfverbyggnad eller annat som enligt husesynsordningen borde honom ersättas å offentlig auktion mot värderingssumman såsom minimum till den högstbjudande försälas, — tillgodosågs bergsbruksrörelsens fördel genom

stadgandet, att vid då återstående kronohemmans försäljande till skatte på de orter, hvarest några ädlare samt manufakturverk voro inrättade, skulle, likmätigt utgångne kongl. förordningar, iakttagas, att till samma verks desto bättre bestånd, hvarigenom riket en stor förmån och nytta tillflöte, inga sådana hemman finge till skatte försälgas, innan bergs-kollegium pröfvat och genom resolution särskildt öfver hvart hemman sig förklarat, om det nödvändigt behöfdes till något bergverks upprätthållande och förkofran blifva oförsäldt, vid hvilken händelse det ej finge abalieneras och genom skatteköp undan sitt rätta nödiga behof dragas.

Under antagande att nu anförda stadgande i 1723 års skatteköpsförordning tillade de ädlare och manufakturverken företrädesrätt till skatteköp af de för verkens bestånd och förkofran behöfliga kronohemman framför vederbörande åbo, och emedan det vore angeläget, att ock järnverken på allt möjligt sätt understöddes samt att för sådant ändamål dem jämväl förunnades den förmånen att få till skatte köpa kronohemman framför åboen, eftersom det skulle lända dem till styrka både af skog samt dagsverken och annan betjäning, beslöto rikets ständer vid 1731 års riksdag, att nämnda förmån skulle tillkomma i första rummet de ädlare och manufakturverken, därefter järngrufvorna, sedan hyttorna och sist stångjärns-hamrarna, dock endast i afseende å sådana hemman, som lände bruken till styrka och voro därifrån omistliga samt med vilkor att åboen ej drefves från hemmanet, hvilket rikets ständers beslut genom kungl. brefvet den 16 augusti 1731 till efterrättelse stadfästades.

Den bruksägare sålunda medgifna företrädesrätt att köpa hemman till skatte föranledde kort därefter klagomål af allmogen därutinnan, att åtskillige bruksägare, huru många och tillräckliga hemman de eljest kunde äga till bergvärkens upprätthållande och förkofran, likväl småningom förhindrade åboarne att till skatte köpa deras hemman och lägenheter, hvilka de ofta af öde upptagit, under föregifven nödvändighet för bergverkens upprätthållande; men genom kungl. resolutionen den 17 december 1734 § 30 förklarades, att emedan, enligt 1723 års skatteköpsförordning, ingen rätt till skatteköp af hemman kunde beviljas något bruk, så vida icke bergskollegium förut pröfvat hemmanet vara för samma verk omistligt och däröfver resolverat samt, enligt kungl. brefvet den 16 augusti 1731, företrädesrätt till skatteköp af hemman, som för något bruk vore omistliga, blifvit särskilda slags bruk i där omförmäld ordning tillförsäkrad, allmogen icke hade skäl till klagomål, när berörde förordningar efterlefdes; och anbefalldes tillika bergskollegium att noga iakttaga hvad till allmogens och brukens förmån lända kunde. På ytterligare af allmogen anförda klagomål bland annat däröfver, att knipphamrarne lämnades företräde till skattelösen framför åboen blef genom § 48 af kungl. resolutionen den 10 september 1743 förklaradt, att under manufakturverk jämväl innefattades knipphamrar, hvarjämte, och enär vid ifrågavarande skatteköp förfores efter kungl. förordningen den 19 september 1723, kungl. brefvet den 13 januari 1707 samt § 30 i 1734 års kungl. resolution på allmogens besvär, Kungl. Maj:t fann klagomålen i öfrigt icke föranleda annan åtgärd, än att kammar- och bergskollegierna anbefalldes att noga tillse det under namn af hemmanens omistlighet eller nödvändighet vid slike verk missbruk ej måtte förelöpa till allmogens förfördelande vid skatteköp.

Beträffande varaktigheten af den äganderätt, bruksägare innehade till de un-

der bruk skatteköpta hemman, förordnades genom kungl. förbudet den 11 december 1766 emot flyttning af smiden och hammarskatt, att, då något bruk nedlades, de för brukets skull samt till dess hjälp från kronan inlöste hemman skulle hemfalla till kronan eller bördeman, dock att i förra fallet åboen skulle vid sin lösningsrätt bibehållas emot köpeskillingens erläggande till kronan, utan att bruket någon åborätt tillerkändes.

Då genom kungl. brevet den 28 oktober 1773 alla skatteköp utan undantag tillsvidare inställdes, så måste detta förbud jämväl anses hafva omfattat den dittills medgifna rättigheten att under bruk skatteköpa hemman, och sedan skatteköpen, jämlikt kungl. förordningen den 21 februari 1789, ånyo tillåtit i enlighet med föreskrifterna i skatteköpsförordningen den 19 september 1723 samt alla åboar å kronohemman erhållit uttrycklig försäkran att framför andra äga företrädesrätt att sina åboende hemman till skatte lösa, förordnades genom kungl. kungörelsen den 24 januari 1790, att hvad som genom 1723 års skatteköpsförordning vore stadgad angående kronohemmans försäljande till skatte på de orter, hvarest några ädlare berg- och manufakturverk voro inrättade, fortfarande skulle tjäna till efterrättelse och därvid iakttagas hvad som bland annat genom kungl. brevet den 16 augusti 1731 blifvit föreskrifvet. Genom kungl. brevet den 10 oktober 1793 och kammarkollegii därpå grundade kungörelse den 29 i samma månad och år tillätos kronohemmansåboar att utan föregående värdering till sig lösa skatterätten å kronohemman emot erläggande af tio års kronovärderingsräntor; dock att såväl landshöfdingen å kronans vägnar, som åboen kunde begära värdering, i fall den sålunda bestämda köpeskillingen ansåges vara för låg eller för hög. Dessa föreskrifter förändrades genom kungl. kungörelsen den 15 december 1848, hvarigenom förordnades, att skattemannarätt icke allenast till kronorusthåll, säterier och bergsmanshemman, utan ock till andra sådana under åborätt upplätta kronohemman, hvilkas åboar af Eders Kungl. Maj:ts befallningshafvande antagas och som, enligt dittills gällande föreskrifter, emot till staten ingående afgift kunnat till skatte köpas, skulle utan förutgången värdering eller annan omgång än erläggande af den efter grundröntans kronovärde bestämda köpeskillingen, erhållas af den person, som därå innehade lagligen befastad besittningsrätt eller pröfvades vara därtill berättigad; och härigenom måste den genom kungl. brevet den 16 augusti 1731 bruksägare medgifna rätt att framför åboen köpa vissa hemman till skatte anses hafva upphört, om också nu åberopade kungl. kungörelse därom icke innehåller uttrycklig föreskrift.

I fråga därefter om bruksägares och åboars å de på grund af nyssberörda kongl. bref under bruk skatteköpta hemman ömsesidiga rättigheter och skyldigheter blef genom kongl. brevet den 23 september 1747 förordnadt, att hemman icke finge belastas med flere dagsverken än de som uti jordeboken voro hemmanen påförde, men att bruksägaren, som var kronan ansvarig för räntan, likväl ägde att efter öfverenskommelse med åboen förvandla hela räntan uti kolning och körslor emot samma betalning, som skattebönder njöto, hvarvid dagsverken borde beräknas efter ortens markegång och härutöfver inga onera åboen påläggas, samt att åboen skulle vara odrifven, så länge han fullgjorde sin skyldighet efter husesynsordningen och icke nyttjade skogen annorlunda än efter allmänna lagen och

förordningar. Dessa bestämmelser bekräftades genom kongl. brefvet den 28 januari 1757 med tillägg, att bruksägaren, utom den kolning, körslor och dagsverken, hvaruti jordeboks- och mantalsrätten kunde förvandlas, skulle hafva frihet med egen betjäning så nyttja skogen, att densamma för framtiden kunde äga bestånd och, där lägenhet därtill funnes, jämväl uppodla åker och äng, så vida hemmansåboen själf det ej förmådde och därigenom ej förorsakades men och intrång; att oboen ej var tillåtet att afföra skog eller kol till någon annan än den, som ägde skatterätten, när denne efter gångbart pris därför erlade betalning; samt att åboen tillika var förbunden låta jordägaren framför någon annan emot skälig betalning njuta de dagsverken och körslor, som utom de ofvannämnde kunde efter öfverenskommelse åstadkommas. Sedermera blef i anledning af förekommen fråga, huruvida åboarne voro berättigade att låta å hemmanen anställa storskifte samt i hvad mån de ägde begagna sig af hemmanens skog genom kongl. brefvet den 15 juli 1802 förordnad, att ehuru rättigheten att söka storskifte egentligen tillhörde bruksägaren såsom ägare af jorden, hemmansåboen likväl, om bruksägaren uppå därom af åboen gjord framställning vägrade att i storskifte ingå, i sådant fall så mycket mindre borde förmenas att därom på sin bekostnad föranstalta, som — — — — — bevaka; att vidkommande frågan om dispositionsrätten öfver hemmanens skog, åbon icke kunde betagas ett sådant bruk däraf, som fordrades till hemmanets vidmakthållande genom byggnader och stängsel med mera, hvaremot den af sådane åboar yrkade rättigheten att få använda skogen till kolning äfven åt andra än de bruk, som innehade skatterätten, vore alldeles stridande mot ofvannämnde kongl. bref den 23 september 1747 och 28 januari 1757; samt att hvad anginge frågan om nya odlingars företagande å sådana hemman, landshöfdingen ägde upptaga och afgöra därom emellan jordägaren och åboen uppkommande stridigheter.

De i författningarne meddelade stadganden om bruksägares och åboars å de under bruken till skatte köpta hemman inbördes rättigheter och skyldigheter hafva sedermera blifvit sammanfattade i kongl. kammar- och bergskollegiernas kungörelse den 30 januari 1824.

Genom kongl. skiftesstadgan den 4 maj 1827 upphäfdes dittills gällande författningar och föreskrifter om storskiften och enskiften med undantag af hvad rörande afvittringen i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län samt om storskiften och afvittringar i Stora Kopparbergs län särskildt var förordnad. Enligt såväl ofvannämnda som nu gällande skiftesstadga den 9 november 1866 är rättighet att söka skifte i allmänhet endast medgifven jordägare, boställsinnehafvare samt dem som med stadgad åborätt innehafva krono- eller andra publika hemman, hvaremot uttrycklig bestämmelse saknas, huruvida enahanda rättighet fortfarande tillkommer jämväl åboar å de under bruk skatteköpta hemman.

I fråga om huru med åborätten till de under bruk skatteköpta hemman förhållas bör, då vid inträffande åboledighet icke någon till åboskapet berättigad person af den siste åboens släkt finnes, har genom kongl. brefvet den 3 februari 1855 blifvit förordnad, att besittningsrätten å hemmanet i sådant fall skall, så vida bruket ej är nedlagdt, tillkomma bruksägaren, som äger att hemmanet såsom åbo

innehafva med de rättigheter och skyldigheter för öfrigt emot kronan, som författningarne föreskrifva.

Genom stadgandet i kongl. brefvet den 16 augusti 1731, att åboarne å de under bruk skatteköpta hemman skulle sitta odrifne, erhöilo dessa åboer visserligen en förmån, hvilken då ännu icke var alla kronoåboar tillförsäkrad. Men denna skiljaktighet var utan tvifvel mera skenbar än verklig, enär staten sällan begagnade sin rättighet att uppsäga kronoåboer till afflyttning, samt slutligen afsade sig densamma då genom kongl. förordningen den 21 februari 1789 alla åboar å kronohemman försäkrades att, så länge de till hus och jord väl och försvarligen häfdade sina åboende hemman, de och deras barn därå skulle sitta odrifne man efter man, i den ordning särskildt vore stadgadt. Icke heller förekommo i afseende på räntans utgörande några särdeles väsentliga skiljaktigheter emellan åboar å de under bruk skatteköpta hemman och kronoåboar, ty medgifvandet i kongl. brefvet den 23 september 1747 att jordeboks- och mantalsräntorna å nyssnämnda hemman kunde förvandlas i kolning och körslor emot samma betalning som skattebönder åtnjoto, förutsatte en frivillig öfverenskommelse härom emellan bruksägaren och åboen. Visserligen erhöilo vederbörande bruksägaren genom kongl. brefvet den 28 januari 1757 vissa rättigheter till begagnande af skogen samt verkställande af uppodlingar å de under bruk köpta hemman, men då sådant ej fick förnärma åboens rätt i afseende på skogen eller i öfrigt förorsaka honom men och intrång, kan det ej sägas att åboen härigenom kom i någon synnerligen sämre ställning än kronoåboar.

Med undantag af den ganska väsentliga fördelen att få köpa sina hemman till skatte hade sålunda kronoåboarne icke några synnerliga förmåner framför åboarne å de under bruk skatteköpta hemman, förr än de förstnämnde genom åtskilliga under detta århundrade och företrädesvis under de senare årtiondena utfärdade författningar kommit i åtnjutande af flera rättigheter och förmåner, som de senare ännu sakna. Förutom det att, enligt hvad förberördt är, någon bestämd förklaring icke blifvit meddelad, huruvida åboar å de under bruk skatteköpta hemman numera äga att, i likhet med kronoåboer begära laga skifte, förekommer i sådant hänseende, att jämlikt kongl. brefvet den 5 februari 1808 och kammarkollegii därpå grundade kungörelse den 29 i samma månad, rättighet medgifvits kronoåbo att öfverlåta sin åborätt till annan person, hvilken rättighet genom kongl. kungörelsen den 8 maj 1863 blifvit utsträckt och närmare bestämd; samt att den lindring, som genom jordeboks- och mantalsräntornas förenkling och omsättningar till penningar efter en billig beräkning blifvit genom kongl. kungörelsen den 11 maj 1855 och kungl. förordningen den 23 juli 1869 räntegifvare beredd, så mycket hellre måste anses hafva tillgodokommit vederbörande bruksägare, hvilka, enligt hvad förut blifvit nämnt, äro kronan ansvarige för räntorna å de under bruken skatteköpta hemman, som dessa författningar beträffande desamma icke innehålla något förbehåll om ändring uti de bruksägaren enligt skatteköpsaftalet och författningarne tillkommande rättigheter i afseende å räntan.»

I öfverensstämmelse med hvad kungl. kollegium i ofvan citerade utlåtande hemställde, förordnades genom kungl. kungörelsen den 24 maj 1878, att den, som innehade lagligen befastad åborätt å under bruk skatteköpt hemman, skulle äga rätt att till vederbörande bruksägare öfverlåta sin åborätt, därvid föreskrifterna

i kungörelsen den 8 maj 1863 angående utvidgad frihet i afseende på öfverlåtelse af åborätt till kronohemman borde lända till efterrättelse, samt att bruksägaren å sin sida skulle vara berättigad att öfverlåta sin skattemannarätt till sådant hemman åt den, som å hemmanet innehade åborätt, med rättighet för denne att varda vid skattemannarätten bibehållen äfven i det fall att bruket sedermera nedlades. Genom nådiga kungörelsen den 23 december 1881 fann Kungl. Maj:t vidare godt att, med upphäfvande af den i 1878 års kungörelse meddelade ovillkorliga föreskrift därom, att åborätten för att kunna öfverlåtas skulle vara lagligen befastad, förordna att Konungens befallningshafvande, vid skeende anmälan om gjord öfverlåtelse af åborätt till dylikt hemman, skulle i den kungörelse, som det jämlikt gällande författningar ålåg Konungens befallningshafvande härom utfärda, tillika förelägga den eller dem, som ansåge sig hafva bättre rätt till besittning af det ifrågavarande hemmanet, att inom natt och år efter kungörelsens uppläsande till vederbörlig domstol instämma åbon, som gjort öfverlåtelsen, och sin talan därefter fullfölja, vid påföljd att öfverlåtelsen, utan afseende på senare instämd talan, blefve bestående. Slutligen har genom nådiga kungörelsen den 27 juni 1887, beträffande ägande- och dispositionsrätten till sådana under bruk skatteköpta hemman, till hvilka bruksägaren från åbon inköpt åborätten, förordnats, att bruksägaren skulle vid skattemannarätten bibehållas äfven i det fall, att bruket nedlades.

I särskilda mål har Kungl. Maj:t förklarat åbo å ett under bruk skatteköpt hemman icke vara berättigad att söka och erhålla laga skifte (Holm, jur. ark. 1899, s. 562).

Den viktigaste af de rättigheter, hvilka enligt ofvan anmärkta författningar tillkomma åbo å under bruk skatteköpt hemman gent emot bruksägaren, är uppenbarligen rättigheten att »sitta odrifven», det vill säga att bibehållas vid sin åborätt, så länge han fullgör sina skyldigheter enligt författningarna.

I vissa fall synas åborna å de under bruk skatteköpta hemman hafva genom aftal med bruksägarna, så kallade cessionsskrifter, afstått från rätten att köpa hemmanen till skatte. Såsom exempel härpå må anföras följande. Genom kammarkollegii skattebref den 14 november 1730 blef hemmanet $\frac{1}{2}$ mantal Åmjölkesbo Mellang, n:r 3 i Ökna socken af Jönköpings län såldt till skatte under Pauli-ströms järnbruk. Af skatteköpshandlingarna framgår, att åbon Måns Andersson den 4 oktober 1726 transporterat all sin rätt till hemmanet på köparen, majoren Vilhelm Pauli. Hemmanet synes hafva råkat i ödesmål samt förmedlats till $\frac{1}{2}$ mantal, hvarefter detsamma såsom skattevrak förvärfvats från kronan af öfversten Carl Fredrik Pechlin enligt skattebref den 31 mars 1769.

Stockholm den 23 mars 1912.

Gustaf Munthe.

Gustaf Nyborg.

Gustaf Hedin.

K. Wallén.

Af det här återgifna yttrandet framgår, att en bestämd skillnad torde böra göras mellan åbor å rekognitionsskogarna eller rekognitionshemmanen och å de under bruken skatteköpta hemmanen. Hvad de förstnämnda fastigheterna angår anför kollegium visserligen till en början, att å dem icke finnas några egentliga åbor, för så vidt till sådana icke skola hänföras innehafvare af gamla stubbe- och röjselrättigheter, som icke varit föremål för skatteköp, men i yttrandet sägs härefter, att en undersökning, huruvida vid regleringen af rekognitionsskogarna stadgandet i 1811 års kungörelse, att de odlingslägenheter, på hvilka odlaren hade stubbe- eller röjselrätt, skulle därvid ovägrligen bibehållas, möjligen skulle gifva till resultat, att å berörda skogar finnas dylika lägenheter, vid hvilka innehafvarna icke blifvit bibehållna.

Omförmälda skogar hafva, såsom af kollegii yttrande vidare framgår, numera med ett undantag blifvit skattlagda och försålda till skatte. Härvid har emellertid, såvidt utskottet har sig bekant, förbehåll ej pläгат göras om rätt för innehafvare af lägenheter af nyssnämnda beskaffenhet att å desamma kvarsitta. Det vill synas, som om kronan genom detta förfarande icke skulle hafva vederbörligen iakttagit dessa lägenhetsinnehafvares rätt till de af dem brukade jordområdena, hvilka af dem och deras företrädare röjts och uppodlats och vid hvilkas besittning de enligt förenämnda kungörelse ock varit berättigade att alltjämt bibehållas. Under sådana förhållanden anser utskottet, att kronan rättvisligen ej kan undandraga sig att vidtaga åtgärder för att om möjligt tillgodose de rättmätiga kraf, som dessa lägenhetsinnehafvare, hvilka torde vara likställda med vanliga åbor, skäligen kunna framställa i anledning däraf, att genom försummelse från kronans sida vid rekognitionshemmanens försäljning till skatte besittningsrätten till lägenheterna blifvit dem beröfvad. Emellertid lära enligt utskottets förmenande några åtgärder i dylikt syfte lämpligen icke böra ske, innan en noggrann utredning af hithörande förhållanden blifvit verkställd.

Hvad härefter angår de under bruken skatteköpta hemmanen utgör enligt kammarkollegii yttrande den viktigaste af de rättigheter, som enligt skatteköpsförordningarna tillkom åbo å dylikt hemman, att åbon skulle sitta odrifven, d. v. s. bibehållas vid sin åborätt, så länge han fullgör sina skyldigheter enligt författningarna. I skattebrefven lära ock, enligt hvad utskottet inhämtat, förbehåll härom städse hafva intagits, hvadan kronan ej med skäl kan tillvitas att vid skatteförsäljningarna icke hafva tillvaratagit dessa åbors rätt. Det skulle därför kunna synas, som om kronan

hvad angår de under bruken skatteköpta hemmanen ej skulle hafva anledning att vidtaga någon åtgärd på grund af de nu föreliggande framställningarna. Emellertid torde härvid icke böra uteslutande tagas hänsyn till statens skyldigheter, utan lärers väl, då såsom här är fallet, en viss kategori af människor sakna möjlighet att själfva göra sina rättigheter gällande, statsmakterna böra träda hjälpende emellan, där detta kan ske utan förnärmande af någons rätt.

Enligt hvad utskottet erfarit hafva åborna mångenstädes beröfvats sina rättigheter och från hemmanen bortdrifvits. Visserligen skulle, såsom ofvan sagts, åborna, enligt de i ämnet gällande författningarna, arfvinge efter arfvinge vara odrifna, så länge de fullgjorde sina åligganden, men det har i de flesta fall vid förekommande tvister varit förenadt med synnerligen stor svårighet för en åbo att visa sin rätt till åboskapet, då de af åbon innehafda handlingar, hvilka kunde styrka detta, gått förlorade, och åbon själf saknat medel att låta verkställa nödiga undersökningar i förefintliga offentliga handlingar. Ehuru utskottet således lifligt behjärtar syftet med ifrågavarande motioner jämväl beträffande åborna å de under bruken skatteköpta hemmanen, anser sig utskottet icke kunna förorda den af herr Karlsson i Fjäl alternativt gjorda framställningen om anvisande af medel för att bereda åborna möjlighet att anställa rättegångar. Först sedan en utredning rörande dessa åbors ställning och rättigheter blifvit slutförd, kan enligt utskottets åsikt afgöras, om och hvilka åtgärder från statsmakternas sida böra vidtagas för tillvaratagandet af åbornas intressen i nu angifna hänseenden.

Under åberopande af hvad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att Riksdagen, med anledning af förevarande motioner, må i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte verkställa utredning rörande de på rekognitionshemmannen och de under bruken skatteköpta hemmanen befintliga och förutvarande åbors rättigheter samt för Riksdagen framlägga de förslag, hvartill en dylik utredning kan föranleda.

Stockholm den 17 maj 1912.

På jordbruksutskottets vägnar:

D. PERSSON i Tällberg.

I beslutet hafva deltagit: från *Första* kammaren: A. T. Odelberg, G. L. De Geer, P. Paulson, G. Tamm, E. A. Lindblad, A. Pers, Aaby A. W. Ericsson, J. Gyllenstierna; från *Andra* kammaren: D. Persson i Tällberg, N. Persson i Malmö, G. Odqvist, G. A. E. Kronlund, P. O. Lundell, O. Nilsson i Tånga, P. N:son Bosson, C. L. Olausson.

Reservation

af A. T. Odelberg, P. Paulson, E. A. Lindblad, Aaby A. W. Ericsson och J. Gyllenstierna, hvilka anfört:

»Som frågan redan i petitionsväg är dragen under Kungl. Maj:ts behandling ha vi ansett att Riksdagen ej bör aflåta någon skrifvelse till Kungl. Maj:t i samma fråga: en sådan skrifvelse får lätt betydelsen af ett ställningstagande redan nu i saken.»
